

MAHPERİ HUAND HATUN'UN HRİSTİYAN VE BANİ KİMLİĞİ THE CHRISTIAN AND DONOR IDENTITY OF MAHPERİ HUAND HATUN

HATİCE DEMİR

Dr. Öğretim Görevlisi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dr. Lecturer, Kastamonu University, Institute for Social Sciences

hdemir@kastamonu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5801-5841>

Atıf / Citation

Demir, H. 2021. "Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan ve Bani Kimliği". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 71, (Mayıs- May 2021). 419- 440

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 23.04.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 07.04.2021
Yayın Tarihi- *Date Published* : 15.05.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4362>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-71, Mayıs-May 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

MAHPERİ HUAND HATUN'UN HRİSTİYAN VE BANİ KİMLİĞİ THE CHRISTIAN AND DONOR IDENTITY OF MAHPERİ HUAND HATUN

HATİCE DEMİR

Öz

Bu çalışmada, 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemi kadın banilerinden Mahperi Huand Hatun ve yaptırmış olduğu eserler, onun Hristiyan kimliği üzerinden ele alınmıştır. Sultan Alâeddin Keykubad'ın üç eşinden birisi ve Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi olan Mahperi Huand Hatun'un etnik kökeni tartışmalıdır. Araştırmacılar arasında bazıları Ermeni, bazıları Rum kökenli olduğu görüşündedir. Kendisi ile ilgili bir diğer tartışmalı nokta ise, Müslüman olup olmadığı konusudur. Mahperi Huand Hatun bu tartışmalar devam ederken, Anadolu Selçuklu Sarayında sultan annelerine verilen Saffetü'd-dünya ve'd-din unvanını almıştır. Mahperi Huand Hatun; bir külliye, bir zaviye ve birkaç tane de han yaptırmıştır. Yapıların yer seçiminde Kayseri ve çevresinin seçilmiş olması ve Dârü'l-Mülk Konya'da tek bir yapı yaptırılmamış olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda, Kayseri ve çevresi kendisi için önemli bir bölge olmalıdır.

Çalışma kapsamında; Mahperi Huand Hatun'un yaptırmış olduğu eserler ve diğer yayınlar üzerinden bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mahperi Huand Hatun, Selçuklu, Bani, Hristiyan, Mimari

Abstract

In this study, Mahperi Huand Hatun, one of the important Anatolian Seljukian female patron and her donorship have been handled through her Christian identity. The ethnicity of Mahperi Huand Hatun who was one of the three wives of Sultan Alâeddin Keykubad and mother of Gıyaseddin Keyhüsrev II was controversial. The researchers view about this subject also controversial. According to some researchers she could have an Armenian ethnicity whereas to others she could have a Greek identity. Another controversial point about her was whether she was converted to Islam or not. At the centre of all these discussions, she received the title Saffetü'd-dünya ve'd-din which was given to the mother of Seljukian Sultans. Among the buildings which she financed, there were a complex, a zawiya and several caravansaries. It is so remarkable that Kayseri and its surroundings were selected deliberately for her donorship and there was no patronage facility in Dârü'l-Mülk Konya which was the capital city of Seljuk State. In this context, Kayseri region should have an importance for her.

In the scope of the work, we tried to reach to a conclusion through the buildings that she financed and the publications related with her.

Key Words: Mahperi Huand Hatun, Seljuk, Donor, Christian, Architecture

Structured Abstract

The 13th century is the Islamization and the expansion of Turkish nation's period in Anatolian Turkish history. Throughout the century important economical, social and cultural developments were seen in the Anatolian Seljuk society. As a result, there could be seen a noticeable architectural activity till the end of the century. Throughout the 13th century, from complex to caravanserai constructions, huge number of architectural activities were done both by many female and male patrons. In 13th century, the positions of the women both as a donor and as a patron were changeable according to their relationships with the court in Anatolian Seljuk State. The kinships as being wife and daughter were the prioritized status than the others like concubines. Among the patron women, the sultans' daughter's patronage were more than the wives of sultans and the large amount of the wives of the sultans were chosen from other nations such as Greek and Slavs.

In Anatolian Seljuk period we can determine twenty types of architecture constructions financed by eighty-three female patrons and these architectural facilities vary from the mosque to tomb buildings. The mosque constructions took the first place and caravanserais constructions followed it. The least preferred buildings to be financed to construct were library, imarat, darul-ilm, maristan / hospital and tekke with only one example.

In this study, the influence of the Byzantine cultural milieu, where Mahperi Huand Hatun grew up, was handled in the context of social, religious and other traditional factors of the period. The buildings that she financed were handled in various aspects by researches. The main aim of this study is to reveal new perspectives based on the previous ones.

Mahperi Huand Hatun, one of the three wives of Sultan Alâeddin Keykubad, is an important name for the architectural donorship and patronage activities in and around Kayseri in the 13th century of Anatolian Seljuk period. There must be many factors, from her ethnic identity to religious ones, in choosing Kayseri as her architectural patronage area. In this context, the influence of her Christian past and her Islamic identity during the Seljuk period was the main point of this study. As we get limited information from the historical sources, Mahperi Huand Hatun had a non-Islamic Turkish descendant. According to the historical information, she was the daughter of Alanya / Kalonoros' Governor although some researches does not accept this.

There is little information about the ethnic identity of Mahperi Huand Hatun. The ethnic origin of her was discussed much by many researches. Some asserted that she had a Greek identity whereas some claimed that she had an Armenian descentance. One of her epithet "Huand" was discussed as a name than the "Mahperi" for determining her ethnic identity. On the other hand, the epithet "Saffetu'd-dunya ve'd-din", used by Mahperi Huand Hatun was given to the wives of the sultans who gave a male birth to the court.

Mahperi Huand Hatun spent most of her time in Kayseri which had a secondary place after the Dar-ul Mulk / the capital city of Anatolian Seljuk State. The fact that she had not undertaken the donorship and patronage of any building construction in capital Konya is very remarkable.

The number of the buildings that Mahperi Huand Hatun financed was approximately eleven at total. The most remarkable architectural construction is a complex which is called with her name and known as the most important complex of Anatolian Seljuk State. The construction dates of these eleven buildings were from 1238 to 1240 and all of the building's constructions began after the death of Sultan Alâeddin Keykubad.

The most important building that she financed was the Huand Hatun Complex in the city center of Kayseri which was dated to 1238. This complex is also known for being the largest scaled complex of its period with a mosque, madrasah, tomb and bath.

In the context of the study, the caravansaries were evaluated after Huand Hatun's Complex. Among the buildings that she sponsored the caravansaries for being high in numbers took the first place. The choice of their locations and the reasons for their large quantity have been investigated.

Another building that Mahperi Huand Hatun financed was a zawiya or meshed / mashhad called as The Zawiya of Şeyh Turasan. Why she financed a zawiya construction was discussed before by the researchers in many aspects and in this study, we tried to support them with our new point of views.

As a result; the architectural donorship and patronage activities of Mahperi Huand Hatun, who was an important name for the 13th century of Anatolian Seljuk State, was tried to be investigated in this study. Her Armenian or Greek Christian past and her Islamic status at court both as a Valide / Mother Sultan and her authority in governance were the main focused points of the study. The architectural patronage of her era was handled in accordance with the economical, political and cultural interactions between the different ethnical nations of 13th century Anatolia.

Giriş

13. yüzyıl Anadolu'nun İslamlaşma ve Türkleşme dönemidir. Bu dönemde gerek ekonomik ve gerekse sosyal ve kültürel hayatta önemli gelişmeler görülür. Bu bağlamda, Anadolu Selçuklu dönemi mimari faaliyetlerinde gözle görülür bir yapılaşma söz konusudur. Külliye yapılarının yanı sıra ticaretin önem kazanması ile birlikte kervansaray inşası da nicel olarak artışa geçmiştir.

13. yüzyılda Kayseri ve çevresi birçok gelişmeye şahitlik etmiştir. Anadolu Selçuklu devletinin en önemli sultanlarından biri olarak kabul edilen Sultan I. Alâeddin Keykubad burada ölmüştür. Payitaht niteliğine de sahip olan Kayseri, aynı zamanda Alâeddin Keykubad'ın Doğu seferlerine çıkmış olduğu bir Dârü'l-Feth'dir¹. Bu özelliği ile bir garnizon şehir olma özelliği de sergiler. Kervan yolları üzerinde olması, yakın çevresinde kurulan çok amaçlı pazarlar² ile Kayseri, birçok milletten insanın yerleşme imkânı bulduğu bir yer olmuştur. Orta Asya kökenli Müslüman Tasavvuf Alpleri ve zanaatkâr Ahi teşkilatının yanı sıra bölgede gayrimüslim nüfusun da yoğun olduğu bilinmektedir. Gayrimüslim cemaat arasında, Kayseri ve çevresinde en yoğun nüfus oranına sahip olanlar Rumlar ve Ermenilerdir. Bu iki cemaatin ise, Orta çağ boyunca birbiri ile düşmanca münasebetleri olmuştur.

Sosyolojik ve kültürel yapılanmanın çeşitli olduğu Kayseri ve çevresindeki sanat ve imar faaliyetleri de bu kültür zenginliğinden etkilenmiştir.

Mahperi Huand Hatun, 13. yüzyıl Kayseri ve çevresi imar faaliyetleri için önemli bir isimdir. Faaliyet ve otorite alanı olarak Kayseri ve çevresini seçmiş olmasında etnik kimliğinden, dinî kimliğine kadar birçok etken söz konusu olmalıdır. Bu bağlamda, baniliğini üstlenmiş olduğu yapılarda, onun Hristiyan geçmişinin ve yaşadığı günün gereksinimlerinin etkisi büyüktür.

1. Mahperi Huand Hatun İsminin Kökeni

Mahperi Huand Hatun'un kimliği ile ilgili olarak günümüze gelebilen çok az bilgi vardır. İsmi ile ilgili olarak Mahperi'den daha çok Huand ismi üzerinde durulmuş ve çeşitli

¹ Kayseri, Sultan I. Alâeddin Keykubad için önemli bir yerdir. Burada, kendi adına para bastırması ve hutbe okutmuştur (Göde 1998: 65).

² Dönemin en önemli pazar ve panayır yeri olarak kabul edilen Yabunlu Pazarı, Kayseri yakınlarındadır. Geniş bilgi için bak. (Göde 1998: 65; Sümer 1985).

görüşler öne sürülmüştür. Kaldı ki, en önemli banilik eseri yine Huand Hatun Külliyesi olarak anılmaktadır.

Huand ismi önermesi için Karamağaralı (1973: 209); Mahperi Huand Hatun'un türbesi üzerinden bir tartışmada bulunur. Huand ismi kökenini, Texier ve Tozer'e gönderme yaparak tartışır. Texier (1849: 58); burada daha önce Hacı Bayram'ın arkadaşlarından Hoven isminde birinin mezarının olduğundan bahsetmektedir. Tozer ise buradaki mezarın Hoven / Hwant isminde bir dervişe ait olduğuna vurgu yapmıştır. Karamağaralı ayrıca cami ve medrese yapılırken burada İslam öncesi döneme ait bir yapı olabileceğini ve burada gömülü kişinin Müslüman halk içinde değerli olduğundan ve türbe inşa edilirken bu kişi ile bir bağ kurulduğundan bahseder.

Yalman (2017: 240); Karamağaralı'nın türbe binasının daha önce bir azize adanan şapel tarzı küçük bir vaftizhane olma ihtimali konusunda görüş bildirmesi üzerinden fikir beyan eder. *Hoven, Khwand, Huand, Honat* isminin etimolojik kökeninden yola çıkar. Ermeniler için önemli bir aziz olan *Yohannes Hovhannes* ile bağlantı kurarak bu azizin Vaftizci Yahya ile aynı kişi olabileceği üzerinde durur.

Mahperi Huand Hatun'un ismi ile ilgili olarak görüş bildiren başka bir isim Işık'tır. Alâeddin Keykubad ile olan evliliğiyle, Mahperi ve daha sonra kocasının ölümü ve oğlunun sultan olmasıyla da Huand ismini almış olması görüşüne katılmadığını ifade eder. *Huand*'in kelime olarak bir sosyal statü göstergesi olduğunu Ahmed Nazif Efendi'nin şu sözleri ile destekler;

“Bugün Hunat olarak söylenen Huvant sözü, Selçuklu ailesi sultanlarına ait özel bir unvandır, ya da Selçuklu ailesinden Hükümet koltuğuna varis olan kişiye Huvant adının verilmesi eski bir usûl olarak uygulanmıştır. Mahperi Hatun ise, Huvand Alâeddin Keykubat'ın eşi olduğundan kendisine “Huvant Hatun” şöhreti ve şanı verilmiş ve bu cihetle Selçuklu Huvantlarına Huvant Hatun sözü, özel alem (sembol) olmuştur.” (Işık 2016: 112-113).

Diğer taraftan, Mahperi Huand Hatun'un baniliğini üstlendiği yapılarda, Selçuklu sarayında kadınların kullandığı *Saffetü'd-dünya ve 'd-din* unvanı ile de karşılaşılır. Selçuklu sarayındaki kadınların saray içerisindeki yeri ve aldıkları unvanların, sultan ile olan akrabalık bağlarına göre bir hiyerarşi dahilinde verildiği bilinmektedir. Sultan yani hanedan ailesiyle kan bağı olan bir kadın *İsmetü'd-dünya ve 'd-din* unvanını kullanırken, sultan ile kan bağı olmayan ama sultana bir çocuk vermiş kadınların ise *Saffetü'd-dünya ve 'd-din* unvanı ile anıldığı bilinmektedir (Blessing 2014: 492; Redford 2013: 155; Uzunçarşılı 1984: 61).

Son olarak, Mahperi isminin kökenindeki *Mah*, Farsça'da Ay demektir. *Peri* ile birlikte *Mahperi* olmuştur (Işık 2016: 112-113).

2. Mahperi Huand Hatun'un Etnik Kimliği

Mahperi Huand Hatun'un etnik kökeni hakkındaki görüşler farklıdır. Bazı araştırmacı görüşlerine göre Ermeni, bazılarına göre ise Rum kökenlidir.

Birinci el kaynaklardan İbn-i Bibi, kendisinin etnik kökeni ile ilgili bilgi aktarmaz.

Huand Hatun'un Rum olduğunu dile getiren en önemli tarihî kaynak ve isim Aziz b. Mahmud Erdeşir Esterâbadi'dir. Kadı Burhaneddin Ahmed adına 14. yüzyılın

son çeyreğinde yazmış olduğu Farsça *Bezm u Rezm* adlı eserinde Mahperi Huand Hatun'un Rum soyundan, güzel ve asil bir kadın olduğundan bahsetmektedir. Esterâbadi; Huand Hatun'u tasvir ederken *rûmîya li-asl / Rum asıllı* ifadesini kullandığı sözleri şu şekildedir; (Bekmez 2016: 58; Durukan 2019: 27-28; Esterâbâdi 2014: 55; Hacıgökmen 2012: 113-114).

“... *Hand Hatun, Rum asıllı olup güzel ve soylu bir kadındı. Onun değerinin üstünlüğü, yaptığı iyilikler ve hayırlar, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaptırdığı medreseler, mescitler, zaviyeler, tekkeler, kervansaraylar, çeşmeler, aşevleri ve daha pek çok eserlerde açıkça görülür ve bugün bu eserler varlığını sürdürmektedir...*”

Mahperi Huand Hatun'un etnik kimliği ile ilgili yorumlar doğal olarak babası Kir Vard üzerinden yapılır. İlk el kaynaklardan ünlü Ermeni tarihçi Sempad, eseri '*Küçük Ermenistan Krallığı Tarihi*'nde; Kird Vard'ın Adom'un torunu olduğuna değinir. Sempad ayrıca, “*kızın dinî yani Hristiyanlığından dolayı sultan ile bir münasebeti olmamıştır*” ifadesini kullanmıştır (Du Cange 1826: 289-91; Hacıgökmen 2012: 126; Kaymaz, 2014, s. 25; Sempad t.y.: 645; Turan 2010b: 357).

Birinci el kaynaklar dışında, Orta çağ Türk tarihi çalışan Cahen³ (2001: 53; 1979: 133); Alâeddin Keykubad'ın Alanya'yı fethini anlatırken, şehrin yöneticisi Kir Vard'ın, bir Rum olduğunu ifade eder.

Nejat Kaymaz, konuyu başka bir açıdan ele alır. Keykubad'a, Kird Vard'ın kızının vermediği ihtimali üzerinde durur⁴. Bu görüşünü aşağıda İbn Bibi'den alıntılandığı şekliyle, *kızı* ibaresinin geçmediğini belirterek ortaya koyar.

İbn Bibi'nin (1996: 266); “... *haberciye rıza gösterip gönderdikten sonra önce satın aldığı edepli ve namuslu kadınların seçkinlerinden birini, Muhammed'in (A.S.) şer'i emirlerine uygun hazırlayıp Sultan'ın kutlu haremının ve uğurlu ailesinin fertleri arasına katılmak için gönderdi...*”

Mahperi Huand Hatun'un babası Kir Vard ile ilgili bir makale yazan Hacıgökmen (2012: 123-124); çeşitli savları ile Kir Vard'ın Ermeni olamayacağı noktasında görüş bildirir. Sempad'ın, Kir Vard'ı Ermeni olarak ifade etmesi üzerinden yola çıkar ve Ermenilerin bu bölgede bir hakimiyet kurma çabası içerisinde olduklarını belirtir. Fakat Selçuklu hakimiyeti öncesi Alanya çevresinde Venediklilerin de bulunduğunu Aldo Brandini örneğini vererek destekler. Ayrıca “Kir” unvanı üzerinden savını güçlendirmeye çalışır. Kir kelimesinin Yunanca; *κύριος / kúrios / kyrios* yani bey-hâkim anlamına geldiğini ve Bizanslı asilzadeler ile Rum kökenli Trabzon imparatorlarının da bu unvanı kullandığını söyler.

Yalman (2017: 237); Kir Vard'ın Ermeni ya da Rum kimliğini tespit etme noktasında, Mahperi'ye ait olan lahit kapağı üzerinden bir çıkarımda bulunmaya çalışır.

³ Cahen (1979: 210); Kir Vard'ın ayrıca Akşehir valiliği yapmış olmasına değinir.

⁴ Kaymaz (2014: 111-112); Keykubad'ın başka eşleri olduğuna da vurgu yapar ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin, Mahperi Huand Hatun olmama ihtimali üzerinde durur. Fakat bu görüşünün güçlü olmadığı noktasında da çekincelerini dile getirir.

Lahit kapağının⁵ geç antik döneme ait olabileceğini belirtir ve Hristiyan inancında Lahit ile gömülme ritüeli üzerinden bir açıklamada bulunur. Havariyyun Kilisesinde de benzer defin örnekleri olduğunu, babasının adının *Vard* yani bir Ermeni adı ve lakabının da Yunanca *Kyr* olmasından yola çıkarak hem Bizans hem Ermeni kültür çevresinden etkilenmiş olabileceğini dile getirir. Lahit ile gömülme geleneğine ikinci bir önerme olarak da Batı kökenli olabileceği noktasında fikir beyan eder. Mahperi Huand Hatun'un yaşadığı kültür çevresi ve döneminin Kilikya-Haçlı kültürü etkisi altında olduğunu belirtir ve bu nedenle, Mahperi Huand Hatun'un da bu Batı üslubundaki lahitle gömülme adetlerine aşina olabileceği üzerinde durur.

Resim 1- Mahperi Huand Hatun Türbesinde Yer Alan Sandukalar (Turgut 2015: 173).

Mahperi Huand Hatun'un Ermeni kimliği ile ilgili varsayımların diğer bir dayanağını ise Moğollarla olan 1243 tarihli Köseadağ Savaşı sonrası kendisinin ve akrabalarının Kilikya Ermeni Krallığı'na sığınması oluşturmaktadır (Shukurov 2013: 136-137). Bu bağlamda, zor günlerinde Ermeni Krallığı'ndan sığınma istemesinin temelinde, onun etnik kimliğinin Ermeni olabileceği yönünde görüşler mevcuttur. Ayrıca 1199'da Tarsus'ta Kilikya Ermeni kralı II. Levon'un taht giyme töreninde, Kir Vard'ın adının *Kalonoros Lordu* olarak geçmesi üzerinden de Ermeni kimliği ile ilgili varsayımlarda bulunmaktadır (Eastmond 2010: 78).

Mahperi Huand Hatun ile ilgili olarak cevap aranan tek soru onun etnik kökeni değildir. Alâeddin Keykubad ile evliliği sonrasında Müslüman olup olmadığı konusu da tartışmalıdır.

⁵ Erkiletlioğlu (2006: 241); Huand Hatun'un sanduka kapağının antik döneme ait olduğunu söyler.

Bu tartışmanın odak noktasını ise Konstantinopolis Latin imparatoru II. Baldwin'in, Blanche de Castille'e yazdığı mektupta vermiş olduğu bilgiler oluşturur. Mektupta; İmparatorun yeğeni ile II. Gıyaseddin Keyhüsrev arasında planlanan nikâh sözleşmesinde, kızın dinine müdahale edilmemesi gerektiği noktasında verilen güvenceye dayanak olarak, sultanın annesi Huand Hatun'un da babasının sağlığında Hristiyan inancını devam ettirdiği belirtilmektedir (Bekmez 2016: 59; Du Cange 1826: 290; Durukan 1998: 16; Eastmond 2010: 84; Kaymaz 2014: 25; Turan 2010b: 423, 468; Türkmen 2010: 13) ancak Turan (2010b: 423); Mahperi Huand Hatun için; “İslâm medeniyeti içinde yaşayan hatun hem ihtida etmiş ve hem de dindarlığı ve hayır işleri ile tanınmıştır” ifadesi ile devam ederek, Mahperi Huand Hatun'un Müslüman olmasına vurgu yapar.

3.Selçuklu Sarayında Kadınların Banilik Faaliyetleri

Anadolu Selçuklu Dönemi kadın banilerin faaliyetlerinde dikkat çeken birkaç nokta vardır. Bunlardan ilki, kadınların aile içerisindeki konumudur. Kadınlardan; sultan eşi, azatlı cariye ve konumu belirlenemeyen kadınlara oranla, ailelik bağında sultan-vezir-emir ya da üst düzey bir devlet görevlisinin kan bağı ile soydan gelme akrabalığı öncelenmiştir⁶. Tablo 1'e bakıldığında akrabalık bağı çoğunlukla soya dayalı olarak *kızı olma* şeklindedir. Aşağıda verilen iki tabloda⁷ Anadolu Selçuklu döneminde banilik yapmış kadınların toplum içerisindeki konumu, yaptırmış oldukları yapı çeşitleri ve sayıları verilmiştir.

Anadolu Selçuklu Döneminde Banilik Yapan Kadınlar	Kişi Sayısı	Baniliğini Üstlendikleri Yapı Sayıları
Sultan Eşi	6	38
Sultan Kızı	10	20
Sultan Torunu	3	9
Saray Mensubu Kadın	1	1
Sahib/Vezir Kızı	2	2
Emir Kızı	1	1
Kadı Kızı	1	2
Hacıp Kızı	1	2
Azatlı Cariye	1	3
Konumu Belirlenemeyen Kadımlar	3	5

Tablo 1: Anadolu Selçuklu Dönemi Kadın Baniler ve Yaptırmış Oldukları Eserleri

⁶ Sümertaş'ın (2008: 84); Osmanlı döneminde kadınların ekonomik gücü ile ilgili olarak vermiş olduğu bilgiler, Selçuklu dönemi kadınları için de fikir sahibi olmamızı sağlar. Osmanlı döneminde kadınların birkaç ekonomik kaynağı vardır. Evlilik esnasında alınan mehir, nafaka ve miras bunlardan en önemlileridir. Anadolu Selçuklu dönemi kadın baniler arasında, en çok kan bağı ile soylu bir aileden gelen ve önemli görevlerdeki kişilerin kızlarının bulunması nedenine bir açıklama getirilmiş olur. Bu bağlamda; Anadolu Selçuklu dönemi kadın baniler arasında, soylu bir aileden olanların, diğerlerine göre daha çok ekonomik özgürlüğe sahip olduğu noktasında bir görüş bildirilebilir.

⁷ Tabloların düzenlenmesinde, Aynur Durukan'ın belirtmiş olduğu veriler kullanılmıştır. Geniş bilgi için bak. (Durukan 2019: 24).

Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Banılığını Üstlendiği Yapı Çeşitleri	Sayısı
Cami	8
Çeşme	4
Darülhuffâz	2
Darüilm	1
Darüşşifa	2
Hamam	5
Han	3
Hankâh	3
İmaret	1
Kervansaray	11
Köprü	4
Köşk	2
Kütüphane	1
Maristan	1
Medrese	7
Mescit	4
Saray	3
Tekke	1
Türbe	18
Zaviye	2
Toplam: 20	Toplam: 83

Tablo 2: Anadolu Selçuklu Dönemi Kadın Banilerin Yaptırmış Oldukları Yapı Çeşitleri ve Sayıları

Tablo 2’de; Anadolu Selçuklu döneminde kadınların yaptırmış oldukları yapıların, çeşitliliği dikkat çekmektedir. Camiden kervansaraya kadar 20 çeşit ve toplam 83 yapıya banilik yapılmıştır. Selçuklu döneminde kadınların yaptırmış oldukları mimari yapılar nicel olarak değerlendirildiğinde, türbeden⁸ sonra, sayıca en çok kervansarayların varlığı söz konusudur.

4. Selçuklu Sarayında Sultan’ın Eşi ve Annesi Olarak Gayrimüslim Kadınlar

Anadolu Selçuklu sarayında gayrimüslim kadın cariyelerin varlığı bilinmektedir. Bunlar içerisinde sultan eşi ve valide sultan olanlar mevcuttur. Örneğin Sultan I. Mesud’un eşi ve II. Kılıç Arslan’ın annesinin⁹ Kiev Prensi II. Sviatoslav’ın torunu olma ihtimali yüksektir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in (1192-1196, 1205-1211) eşlerinden biri, Rum kökenli Manuel Mavrozomos’un kızıdır¹⁰. Bir diğer kadın bani, I. Alâeddin Keykubad’ın (1220-1237) eşi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in annesi Mahperi Huand Hatun’dur. Huand Hatun’un Ermeni ya da Rum kimliği tartışmalıdır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in (1237-1246) eşi ve II. İzzeddin Keykâvus’un (1246-1261) annesi Barduliya¹¹ Hatun bir Rum’dur. Ayrıca, II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in, Gürcü kraliçesi Rosudan’ın kızı Tamar ile bir evliliği

⁸ Osmanlı öncesi dönemde kadınların banilik faaliyetleri genellikle türbe ile sınırlı iken, Osmanlı döneminde cami ağırlıklıdır (Bates 1978: 245; Sümertaş 2008: 85).

⁹ Shukurov (2013: 116); II. Kılıç Arslan’ın annesinin gayrimüslim kimliği varsayımı üzerinde durur.

¹⁰ I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in bahsi geçen Rum eşi, Ümmühan / Selçuk Hatun / Sultan Hatun’un da Bizans Tekfurunun kızı olduğu bilinmektedir (Durukan 2019: 25).

¹¹ Shukurov (2013: 117); Prodoulia’nın babasının bir Rum papaz olduğunu belirtir.

olmuştur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in köle cariyesi ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın (1249-1254) annesi de Rum kökenlidir. Diğer taraftan, II. İzzeddin Keykâvus'un eşlerinden birinin de Rum olma olasılığı yüksektir (Shukurov 2013: 116-117).

Selçuklu sarayındaki gayrimüslim valide sultanlar arasında kadınların çoğunluğunun Rum kökenli olması dikkat çekicidir, Rum kökenli valide sultanlar dışında bir Slav ve bir de Gürcü kökenli valide sultan ya da sultan eşi tespit edilebilmektedir¹².

5. Mahperi Huand Hatun'un Banilik Yaptığı Eserleri

5.1. Huand Hatun Külliyesi

Mahperi Huand Hatun'un baniliğini üstlendiği yapı sayısı yaklaşık olarak 11'dir. Bunlardan bir tanesi adını taşıyan külliyesi, bir tanesi zaviye ve geri kalanlar han şeklindedir¹³ (Küskü 2013: 13).

Mahperi Huand Hatun'un baniliğini üstlendiği bu yapıların, inşa tarihleri genelde 1238-1240 tarih aralığını kapsar. Bu bilgi ile de tüm banilik faaliyetlerinin eşi Alâeddin Keykubad'ın ölüm tarihinden sonraya denk geldiği görülmektedir. Baniliğini üstlenmiş olduğu en önemli yapısı hiç kuşkusuz ki, kendi ismi ile anılan Huand Hatun Külliyesi'dir. Külliye yapıları oluşturulan yapıların tarihlendirmesi¹⁴ noktasında farklı görüşler öne sürülmekle birlikte, külliyenin odak yapısı caminin inşa kitabesine göre yapım tarihi 1238'dir.

Mahperi Huand Hatun'un, Hristiyan kimliğine dair savlara en çok sorgulandığı yapı olan Huand Hatun Türbesi bu külliye bünyesinde¹⁵. Külliye yapıları eş zamanlı olmadığı, farklı zamanlara denk geldiği noktasında çeşitli araştırma ve görüşler mevcuttur. Ancak araştırmacıların dikkatini en çok çeken türbenin yeri, girişi, külliye içerisindeki organik bütünlüğü bozması ve türbedeki sanduka kitabesinde Mahperi Huan Hatun'a ithaf edilmiş sıfatlar olmuştur.

¹² Sakaoğlu (2015: 13); Erken Osmanlı Dönemi'nde, benzer örneklerin varlığına değinir. Örneğin Bursa'da banilik yapan saray soylu kadınlar arasında; Sırp ve Bizans prensesleri ile Rum tekfurularının kızlarının varlığına vurgu yapar.

¹³ Crane (1993: 11-12); Mahperi Huand Hatun'un banilik faaliyetleri için sadece üç yapıya değinir. Bunlar; Huand Hatun Külliyesi ve Tokat Zile, Yozgat Akdağmadeni kervansaraylarıdır.

¹⁴ Gabriel (1931: 39-40); külliye, ilk caminin yapıldığını söyler. Karamağaralı (1976: 209-213); yapıdaki elemanların farklı evreleri olduğunu, medresenin olasılıkla daha önceden Keykubad zamanında başlanmış bir medreseye eklenmiş olabileceğini, İslamiyet öncesi dönemde türbenin olduğu yerde ise, bir Hristiyan kült yapısının, muhtemelen bir vaftizhane olabileceği iddiasında bulunur. Akok (1968: 6-7); hamam binasının daha erken olabileceğini, cami ve medresenin birlikte inşa edildiğini ancak türbenin yapıya sonradan eklendiğini söyler. Blessing (2014: 491); yapı elemanlarından medrese ve hamama ait bir kitabe olmadığı için külliye elemanlarının yapım evrelerine ait bilgilerin eksik olmasına vurgu yapar. Türbe içerisindeki üç sandukanın (Mahperi, Selçuk Hatun ve diğeri) farklı zaman evrelerine işaret ettiğini söyler. Çam (2019: 76); türbenin Osmanlı Tahrir Defterleri'nde geçmemesi ve türbe ile ilgili bir görevli tevcihinin bulunmamasını, türbenin yapıya daha sonra eklenme yapılmış olabileceğini ifade eder. Tuncer (1986: 159); türbenin, Mahperi Huand Hatun'un hayatta olduğu bir dönemde inşa edilmiş olduğu düşüncesini savunur. Durukan (2019: 29); yapıda kitabelerin olmaması konusunda farklı bir noktaya dikkat çeker. Bu çapta antısal ve büyük programlı bir külliyenin, saray örgütlenmesi dışında planlanmış olmasının mümkün olmadığına değinir.

¹⁵ Karamağaralı ile başlayan *Huand* adının etimolojik ve tarihi geçişini Hristiyan inanç kökenlerine dayandırma sorunsalı daha sonra başka araştırmacılar tarafından da farklı açılardan ele alınmıştır. Araştırmacı Durukan (2019: 27), Yalman'ın, külliyenin banisi Mahperi'nin çifte kimliğinin, (Hristiyan ve Müslüman) yapının imar faaliyeti sürecinde etkili olduğu görüşünü, külliyenin işlevsel-mimari-süsleme özelliklerinin desteklemediği fikrinden yola çıkarak kabul etmemektedir.

Resim 2- Kayseri Mahperi Huand Hatun Külliyesi (Hatice Demir Arşivi, 2010)

5.2. Şeyh Turasan Zaviyesi

13. yüzyılda tasavvuf şeyhlerinin, tasavvufî faaliyetlere bağlı olarak mimari yapılanma için en çok tercih ettiği şehirler arasında Konya, Sivas ve Kayseri vardır (Ocak 1978: 254). Kayseri bu bağlamda, zaviye yapılanması adına önemli merkezlerden birisi olmuştur. Örneğin, 16. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine göre Kayseri ili genelinde zaviye sayısı 20 ile ilk sırada iken, ikinci sırada yer alan Erzincan'daki zaviye sayısı sadece 10 tane'dir. Buradan da Kayseri'nin hem Selçuklu hem de Osmanlı dönemi için ne kadar önemli bir zaviye yapılanma merkezi olduğu sonucunu çıkartabiliriz¹⁶.

Şeyh Turasan Zaviyesi, Mahperi Huand Hatun'un Kayseri'de baniliğini üstlenmiş olduğu bir diğer eseridir (Çayırdağ 1980: 271)¹⁷.

Yapının; zaviye ya da meşhed / şehitlik amaçlı olduğuna dair bir sorunsal mevcuttur. Çayırdağ (1980: 275-277); zaviyenin günümüze gelen kitabesinde yapı ile ilgili olarak şehitlik / meşhed ibaresi kullanılırken, vakfiyesinde Şeyh Turasan isminin de geçtiği bir zaviye binası olarak kayıtlarda yer aldığına değinir. Çayırdağ, kitabe ve vakfiye üzerinden tartışmada bulunur. Vakfiyede belirtilen Şeyh Turasan'ın, Huand Hatun'un çağdaşı bir şeyh olduğuna değinir. Kitabede bahsi geçtiği gibi şehitlik denen yapının, vakfiyede zaviye olarak geçmesine de bir açıklama getirmeye çalışır. Muhtemelen burada daha önce var olan bir zaviye yerine yenisinin inşa edilmiş olma ihtimali üzerinde durur.

¹⁶ Geniş bilgi için bak. (Ocak 2006: 255).

¹⁷ Yapının vakfiyesi Fatma Hatun ile Mahperi Huand Hatun'a aittir (Durukan 2019: 26).

Resim 3- Şeyh Turasan Zaviyesi Doğu-Güney Cephe Görünümleri (Turgut 2015: 182)

Yalman (2017: 242-244); Mahperi Huand Hatun'un banilik yaptığı mimari sınıflama üzerinden bir soru sorar ve neden Şeyh Turasan Zaviyesi gibi bir yapının baniliğini üstlenmiş olabileceği sorusuna cevap bulmaya çalışır. Osman Turan¹⁸ ve Danişmend Gazi destanına atıflar vererek tartışmasını başlatır. Turasan'da geçen Hasan'ın Danişmend Gazi'ye, Türk seferleri esnasında eşlik eden bir kişiye ait olma ihtimalinden bahseder. Bölgenin hac ve ziyaret bölgesi olmasına değinir. Bu bölgenin ve Şeyh Turasan'ın ziyaret bölgesi olmasının Huand Hatun için önemli olabileceği noktasında görüş bildirir ve Tur Hasan'ın daha çok tarihî kimliği üzerinden yola çıkarak, kendisinin (Mahperi Huand Hatun) de bu şekilde anılmak isteme arzusu içerisinde olabileceği üzerinde durur.

5.3. Mahperi Huand Hatun'un Yaptırması Olduğu Hanlar

Huand Hatun'un baniliğini üstlenmiş olduğu hanlar; 1238-1239 tarihli Tokat-Zile yolu üzeri, Pazar ilçesi civarındaki Hatun Hanı, 1239 tarihli Yozgat Akdağmadeni Karamağara Çinçinli Sultan Hanı'dır. Ayrıca, 1239-1240 tarih aralığını kapsayan dört hanın daha banisi olduğu düşünölmektedir¹⁹. Bu hanlar; Kayseri-Amasya yolundaki Çekereksu, Sivas-Tokat yolu Artova yakınındaki Tahtoba, Sivas-Amasya yolu Yıldızeli yakınında Çiftlik Han ve Pazar-Tokat yolu Sungurköy yakınındaki İbibse Han'dır (Çayırdağ 1980: 275; Durukan 1998: 16-18; Erdmann 1961: 205; Turgut 2015: 70-92).

Durukan (1998: 17); Mahperi Huand Hatun'un inşa ettirmiş olduğu hanların yer seçimi üzerinden görüş bildirir. Eşi Keykubad'ın sağlığında Doğu Anadolu-Konya-Alanya-Antalya yolu üzerinde inşa faaliyetine önem verildiğini, ancak Mahperi zamanında Sinop-Konya yol güzergahına daha çok ağırlık verildiğini ifade eder.

¹⁸ Geniş bilgi için bak. (Turan, 2010b: 118, 151-158).

¹⁹ Aynur Durukan (1998:18); hanları, araştırmacı K. Erdmann'a atıf vererek açıklar.

Resim 4- Mahperi Hatun Kervansarayı, Tokat İli Pazar İlçesi (Sunay 2007: 255)

Değerlendirme ve Sonuç

Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan kimliği ve banılığı arasındaki etkileşimin incelendiği bu makalede, onun Hristiyan geçmişinin Selçuklu Sarayı imar faaliyetleri üzerindeki etkisi çalışılmıştır. Banilik faaliyetleri içerisinde bir külliye, bir zaviye ve altı han vardır. Banılığını üstlenmiş olduğu yapıların hemen hemen hepsi, araştırmacılar tarafından farklı açılardan ele alınıp irdelenmiştir. Bu çalışmada amaçlanan ise daha önce yapılan çalışmalar üzerinden yola çıkarak yeni bakış açıları ortaya koymak olmuştur.

Mahperi Huand Hatun'un banilik faaliyeti için seçmiş olduğu bölge, Kayseri ve yakın çevresidir. Bu bağlamda, Mahperi'nin bu kadar devingen bir tarihî süreçte, etnik ve dinî çeşitlilikten oluşan ve ikincil konumda bir payitaht şehir olarak kabul edilen Kayseri'de kalması, Dârü'l *Mülk* Konya'da tek bir imar faaliyetinde bulunmaması, en önemli yapılarını Kayseri ile yakın çevresinde yaptırması, nüfuz ve otorite alanı olarak burasını seçmiş olması düşündürücüdür. Bu bağlamda 13. yüzyıl Kayseri'si ve çevresine; dinî, ekonomik, siyasi ve etnik açıdan bakmak yerinde olacaktır.

11. yüzyılda Türklerin Anadolu içlerine doğru yerleşmeye başladığı dönemde, Kapadokya ve çevre bölgedeki Hristiyan halkın da varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, pagan ve Hristiyan döneme ait inanç ve kült niteliğindeki aziz mezarlarının, zamanla evliya / derviş türbelerine dönüştürüldüğü bilinmektedir (Kuban 1965: 89; Yinanç 1944: 156). Örneğin, Anadolu'da hem Müslümanlar hem Hristiyanlar için önemli olan isimlerden birkaçı Aziz Georgios, Aziz Nikolaos ve Aziz Haralambos'tur. Anadolu'da Aziz Georgios'a ait kült merkezlerinin daha sonra Hıdır / Hızır ile özdeşleştiği ve bu isimle varlığını sürdürdüğü bilinmektedir²⁰. Örneğin, 13. yüzyıl sonuna tarihlenen ve Kapadokya Ihlara Vadisinde yer alan Kırk Dam Altı Kilise olarak da bilinen kilise, Aziz Georgios'a adanmıştır. Kilise kitabesinde Sultan II. Mesud'un adı geçmekte ve bani panosunda hem II. Mesud

²⁰ Hızır-İlyas kültü ve Aziz Georgios kültü geniş bilgi için bak. (Döğüş 2015: 91-92; Hasluck 2012: 117; Ocak 2012: 138-142).

hem de yapının banisi Gürcü asıllı Tamar yer almaktadır. Bu bağlamda Aziz Georgios'un hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar için kabul görmüş biz aziz olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Diğer bir örnek ise Antalya Hıdırlık Kulesi'dir. Antalya'nın simge yapılarından birisi olarak kabul edilen Hıdırlık Kulesi'nin Orta Bizans döneminde Aziz Georgios'a adanan bir şapel olduğu kabul edilmektedir²¹. Kule, zaman içerisinde *Hıdırlık* olarak anılagelmiştir. Başka bir örnek ise Aziz Haralambos ile özdeşleşen Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi'dir. Türbenin, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde hem Hristiyanlar hem Müslümanlar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir²². Bu bağlamda, Huand isminin kökeni ile başlayan ve Huand Hatun türbesinin daha önce bir Hristiyan azize ait bir şapel ya da vaftizhane olabileceğine dair öne sürülen fikirlerin geçerliliği kabul edilebilir. Türbe planına bakıldığında, yapının sekizgen planlı olması da vaftizhane tipolojisinde görülen oktagon / sekizgen planı hatırlatması adına da dikkate değerdir.

Bunlara ek olarak, Selçuklu döneminde bölgede Müslüman nüfusun yanı sıra gayrimüslim nüfusun da yadsınamaz derecede çok olduğu bilinmektedir. Kayseri ve çevresini içine alan Kapadokya Bölgesi, tarihî süreç içerisinde birçok kez nüfus mübadelesine maruz kalmıştır. Bizans yönetiminin uygulamış olduğu zorunlu göç politikası sonucu, Doğu Anadolu'da yaşayan 40.000 civarında Ermeni, Sivas ve Kayseri civarına yerleştirilmiştir. Özellikle Rumların Balkanlara zorunlu göçü ile birlikte, bölgede Rum nüfusu azalmıştır. Selçuklular devrinde şehir nüfusunun çoğunluğunu Müslüman halk oluşturmakla birlikte, bölgede Rum nüfustan daha çok Ermeni nüfusun varlığı söz konusudur (Akşit 1997: 9; Sevim 1983: 9; Togan 1981: 209; Turan 1969: 155-161; Turan 2010b: 351; Vryonis 1971: 198).

Diğer taraftan Cahen (2001: 159); Mahperi'nin oğlu II. Gıyaeddin Keyhüsrev'in (1237-1246) meliklik yaptığı şehir Erzincan'ın Türk döneminde de Ermeni nüfusu ağırlık bir kent olarak devam ettiğine değinir. Ayrıca Bizans yönetiminin göç politikası uyarınca Kapadokya'daki Ermenilerin Erzincan'a yerleştirildiğinden ve Türk döneminde de bölge Ermenilerinin bir bölümünün, güneye Kilikya'ya göçe zorlandığından bahseder. Alâeddin Keykubad'ın oğlu Keyhüsrev'i Erzincan'a melik olarak göndermesinde, annesinin etnik kimliği ile ilgili olarak bir bağlantı kurmak elbette zordur ancak Keykubad'ın, oğlu Keyhüsrev'i Ermeni nüfusa sahip bir şehir olan Erzincan'a melik olarak göndermesinde, annesinin Ermeni olup olamayacağı ve Ermeni ise bu kimliğinin şehirdeki meliklik sürecinde etkin olup olmadığı şeklinde bir soru da sorulabilir. Bu bağlamda, yukarıdaki bölümlerde de irdelendiği gibi, Mahperi Huand Hatun Külliyesi bünyesindeki yapılardan, türbenin daha önceki işlevinde ve Huand isminin kökeninde, bir Hristiyan azizin varlığının olduğu düşüncesi bir kez daha kuvvetlenir. Mahperi Huand Hatun'un etnik kimliği de bu noktada önemlidir. Rum ya da Ermeni olup olmadığı tartışmaları elbette henüz açıklığa kavuşmamıştır. Ancak her iki durumda da Kayseri'de yaşayan ve birbirine düşman iki gayrimüslim topluluk, Ermeniler ve Rumlar arasında, Valide Sultan olduğu andan itibaren, Rum kimliği ile

²¹ Antalya'da bir Rum olan Danielloğlu, kulenin içerisinde aziz resimleri olduğundan bahseder. Geniş bilgi için *bak.* (Danielloğlu 2010: 140). Ayrıca Hıdırlık Kulesi ile ilgili olarak geniş bilgi için *bak.* (Alp 2005).

²² Geniş bilgi için *bak.* (Balivet 2000: 25).

Ermenilerin, Ermeni kimliği ile de Rumların düşmanca tutumlarına maruz kalacağına da farkında olmalıdır. Bu bağlamda, eşinin ölümü sonrası yaptırmış olduğu külliye, yapılarının fonksiyonu kadar yer seçimi de hiç kuşkusuz ki bilinçli bir şekilde yapılmış olmalıdır. Dolayısıyla türbenin her inanç kesimi için saygı duyulan bir isme ait olması savı akla çok yatkındır.

Mahperi Huand Hatun'un baniliği üstlendiği yapılara bakıldığında, nicel olarak hanların sayıca fazla olması dikkat çeker. Hanların yer seçiminde, Kayseri ve çevresinin tercih edilmesinde birden çok neden etken olmalıdır. Bu nedenler aşağıda irdelenmeye çalışılmıştır.

Kayseri ve çevresini içine alan bölge, çağlar boyunca çok önemli ticaret yollarına ev sahipliği yapmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi kervan yolları güzergâhı içerisinde yine Kayseri ve çevresinin çok önemli bir yeri olduğu gözlemlenir. Bu yollardan ilki, güneyde Ayas'tan başlar ve Gülek Boğazı-Kayseri-Sivas-Erzincan-Erzurum-Malazgirt-Hoy-Tebriz'e kadar uzanır. Bu yol üzerinde çok sayıda kervansarayın varlığı bilinmektedir²³ (Erdmann 1961; Tanyeli 1987: 35; Turan 1946: 474-475). Diğer önemli bir yol olan Doğu-Batı yolu ise, Antalya ve Alaiye'den başlayıp, Konya-Aksaray-Kayseri-Sivas-Erzincan-Erzurum'dan İran ve oradan da Türkistan'da son bulmaktadır (Turan 1946: 474).

Turan (1946: 474); Ayas Limanı ve Ermeni Krallığı'nın özellikle Moğol yönetimi esnasında önem kazandığına vurgu yapar. Bu bağlamda, Mahperi Huand Hatun'un baniliğini üstlenmiş olduğu hanların, bahsi geçen yollar üzerinde olması ve Moğol istilası esnasında Kayseri'den kaçıp Kilikya Ermeni Krallığına sığınması²⁴ düşündürücüdür. Yukarıda da bahsedildiği gibi, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in melikliği için seçilen şehrin de Ermeni nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Erzincan olması, Mahperi'nin; Rumlardan daha ziyade, Ermeniler ile daha çok bağlantısı olduğunu göstermektedir.

Kayseri'nin gerek kervan yolları üzerinde ve gerekse etrafında pazar ve panayır yeri gibi kültür ve ticaret merkezlerinin yakınında olması, bölgede farklı etnisiteye mensup insanların yerleşim alanı bulmasını kolaylaştırmıştır. Özellikle Türk fetihleri ile birlikte, Türkmen gazi ve şeyhlerinin bölgede sıkça görüldüğü bilinmektedir.

Huand Hatun'un da yaşadığı dönemleri kapsayan 13. yüzyıl Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma dönemidir²⁵ (Vryonis 1973: 136-137). Kayseri, 13. yüzyıl tasavvuf

²³ 13. yüzyılda Antalya-Sinop kervan yollarının doğusunda kalan Selçuklu şehirleri gelişmişlik özelliği gösterirler (Tanyeli 1987: 35; Turan 1946: 474-475).

²⁴ Mahperi Huand Hatun; kızı, gelini, hazinesi ve hizmetçileriyle birlikte Kilikya Kralı Hatun'un babası Baron Konstantin'den sığınma talebinde bulunmuştur. Kralın babası Pali ise Mahperi Huand Hatun ve maiyetini Moğol yönetimine teslim etmiştir. Bu teslim etme olayı için iki rivayette bulunulur. İlki; Moğolların bizzat Pali'ye elçi gönderip Mahperi Huand Hatun ve maiyetinin teslim edilmesini istemesi şeklinde iken, ikincisi, Pali'nin bizzat kendisinin Moğollara elçi gönderip teslim etmesi ile olmuştur (Bar Hebraeus 1976: 407-408).

²⁵ Crane (1993: 4-5); 13. yüzyılda Selçuklu sanatında nicel bir artış olduğuna ve imar faaliyetlerinin finanse edilmesinin genelde üst sınıf ve hanedan mensuplarına ait olduğuna dikkat çeker. Crane (1993: 7, 28); özellikle 13. yüzyılda kervansarayların nicel olarak artmış olmasına vurgu yapar. Eğridir-Alanya arasındaki hanların çoğunluğunun 1215-1243 tarihleri arasında inşa edilmiş olması bu bağlamda önemlidir. Bu hanlar şu şekildedir; Evidir Han (1215-1219 / I. İzzeddin Keykâvus), Alara Han (1231-1232 / I. Alâeddin Keykubad), Eğridir Han (1237-1238 / II. Gıyaseddin Keyhüsrev), İncir Han (1238-1239 / II. Gıyaseddin Keyhüsrev), Şarapsa Han (II. Gıyaseddin Keyhüsrev), Konya-Aksaray Sultan Hanı (1228-1229 / I. Alâeddin Keykubad), Kayseri-Sivas Sultan Hanı (1232-1236 / I. Alâeddin Keykubad).

akımlarından en çok etkilenen şehirlerden birisi olmuştur. Kayseri'ye gelen dervişler arasında, en çok saygı görenler özellikle Ahmet Yesevî'ye bağlı alperenler, alp-gaziler ve Horasan erlerinden oluşmaktadır²⁶. Bu saygının ise oldukça geçerli bir gerekçesi vardır. Bölge Müslüman Türk halkı, bahsi geçen Gazi ve Alperenleri, kendilerinin de anavatanı olan Orta Asya ozanlarına benzetmekteydiler²⁷. Bu nedenle Anadolu'da İslamiyet'in yayılma ve nüfuz alanının hız kazandığı bu dönemde, özellikle Kayseri ve çevresinde Orta Asya kökenli bilim adamları ve mutasavvıfların sayılarının fazla olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, tarikat kurucularından Şeyh Evhadüddin Hamid el Kirmanî (öl. 1237), hayatının belli bir kısmını Kayseri'de geçirmiştir. Kayseri'de bir evlilik yaptığı ve Ahi Evren'in eşi Fatma Bacı'nın onun kızı olduğu bilinmektedir. Ticari hayatta çok önemli bir yeri olan Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evren ise bir diğer önemli örnektir (d. 1171). Azerbaycan doğumlu ve fütüvvet inancına sahip olan Ahi Evren, 1205'te Kayseri'ye yerleşmiştir. Örneklendirmemiz için son isim, Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizi'dir. Tirmizi'nin de (1166-1241) Kayseri'ye yerleşmiş olduğu ve hatta çalışma konusu ile bağlantılı olarak Huand Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilinmektedir (Ecer 2001: 42-59).

Mahperi Huand Hatun'un yukarıda saymış olduğumuz nedenlerden dolayı Kayseri ve çevresindeki han inşasına ağırlık vermiş olabileceğini savunmaktayız.

Diğer taraftan kendisinin baniliğini üstlenmiş olduğu diğer bir yapısı Şeyh Turasan Zaviyesi'dir. Şeyh Turasan'ın²⁸ kimliği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Danişmendnâme'de bahsi geçen Danişmend Gazi'ye eşlik eden Hasan olma ihtimali ile birlikte, Huand Hatun'un çağdaşı bir derviş olabileceği ve zaviyenin bir hac / ziyaret bölgesi olması ve neden Mahperi'nin bu yapıya banilik yaptığına dair farklı görüşler ortaya atılmış ve Şey Turasan Zaviyesi'ne benzerliği ile Seyyid Battal Gazi Külliyesi ile karşılaştırılmıştır²⁹.

Bu bağlamda, Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nin banisi Ümmühan Hatun'un kimliği üzerine de ek bilgiler vermek yerinde olacaktır. Ümmühan Hatun Anadolu

²⁶ Barkan (1942: 280-283); dervişlerin özellikle Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'daki iskani ve zaviye yapılanması üzerinde durmuş ve Alpler ve Gaziler ile ilgili de gönderme bulunmuştur. Karamustafa (2014: 71-72) Fuad Köprülü'ye atıfta bulunarak, Köprülü'nün *Horasan Erleri* ifadesi ile zikrettiği Melâmetî, Kalenderî ve Haydarî dervişlerine, Yesevî dervişlerine de sık sık eklediğini, Yesevî'yi önceleri bir sünni mutasavvıf olarak belirtirken, daha sonra Türkmen Babaları ile benzerlik kurması noktasında eleştirel bir tartışmada bulunur.

²⁷ Geniş bilgi için bak. (Köprülü 1965: 259-262).

²⁸ Hasluck (1929: 339); Şeyh Turasan'ın, Anna Komnena ve onun çağdaşı Haçlı kaynaklarında bahsi geçen efsanevi bir derviş olduğuna, mezarının Hasan Dağı'nda yer aldığına hatta kendi soyundan gelenlerin, Kırşehir Tur Hasanlı'da yaşamış olduklarına değinir. Tek (2013: 162); Şeyh Turasan Veli için Ahmet Yesevî'nin halifelerinden birisi ve Moğol istilası ile birlikte Anadolu'ya gelen diğer Alperenlerden biri olduğunu söyler.

²⁹ Yalman (2017: 242-244); Mahperi Huand Hatun'un banilik yaptığı mimari sınıflama üzerinden bir soru sorar ve neden Mahperi Huand Hatun'un, Şeyh Turasan Zaviyesi gibi bir yapının baniliğini üstlenmiş olabileceği sorusuna cevap bulmaya çalışır. Osman Turan ve Danışmend Gazi destanına atıflar vererek tartışmasını başlatır. Hasan olarak kabul edilen kişinin, Türk seferleri esnasında Danişmend Gazi'ye eşlik eden bir kişi ya da Mahperi'nin çağdaşı olan bir şeyh olup olamayacağını sorgular. Yalman, bölgenin hac ve ziyaret bölgesi olmasını, Blessing'e atf vererek destekler. Şeyh Turasan'ın ziyaret bölgesi içerisinde olmasının, Huand Hatun için önemli olabileceği noktasında görüş bildirir ve Tur Hasan'ın daha çok tarihi kimliği üzerinden yola çıkarak, kendisinin (Mahperi Huand Hatun) de bu şekilde anılmak arzusu içerisinde olabileceğini savunur. Yalman ayrıca, Şeyh Turasan ve Danişmend Gazi'de adı geçen Hasan ile Battal Gazi Külliyesi arasında bir bağlantı kurar.

Selçuklu devleti kadın banilerden belirlenebilen ilk isim olması adına da önemlidir³⁰. Bizans Tekfuru Kaloyan'ın eşi Despina'nın kız kardeşidir. Ümmühan Hatun, Seyyid Battal Gazi Külliyesi içerisindeki, türbe-cami-medrese-Deve Hanı'nın banisidir³¹. Cunbur'dan (1996: 605-606) edinilen bilgilere göre Alâeddin Keykubad'ın annesi Ümmühan Hatun, rüyasında Seyyid Battal Gazi'yi görür ve şehit düştüğü yere bir türbe yaptırmasını ister. Burada daha önce bir Bizans manastır yapısının olması³² ve daha sonra Osmanlı Dönemi'nde önemli bir ziyaretgâh ve hac merkezi haline gelmesi çalışma konusu açısından önemlidir. Cumbur, burasının bir Bektaşî dergâhı ziyaret merkezi olmasında, Ahmet Yesevî Alplerinin önemli katkıları olduğunu, Evliya Çelebi'ye gönderme yaparak belirtir. Bu bağlamda, Şeyh Turasan Zaviyesi ve Seyyid Battal Gazi Külliye'sinin bir ziyaretgâh olmasında benzer noktalar vardır. Banilerinin her ikisi de Selçuklu sarayında gayrimüslim kökenli valide sultanlardır. Turan'ın da³³, Turasan Zaviyesi için söylediği gibi Hasan, Danişmend Gazi'ye eşlik eden ve Haçlılara karşı verilen mücadelede şehit olmuş bir isimdir. Seyyid Battal Gazi de Bizans'a karşı verilen mücadele esnasında şehit olmuştur. Bu bağlamda, her iki isim de inançları için şehit olmuş isimler olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle gerek Şeyh Turasan ve gerekse Seyyid Battal Gazi halka mal olmuş iki efsanevi ve tarihî kahraman olarak karşımıza çıkarlar. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, oldukça devingen, çok kültürlü ve farklı etnik grupların yaşadığı bir bölge olan Kapadokya ve Kayseri çevresinde Şeyh Turasan, Danişmend Gazi ya da Seyyid Battal Gazi gibi isimlerin, Orta Asya ozanlarını hatırlatması ve bu nedenlerden ötürü herkes tarafından saygı duyulan bir figür olmalarını güçlendirmiştir. Gerek Mahperi Huand Hatun ve gerekse Ümmühan Hatun, Müslüman ve Hristiyan kimlikleri ile halkın çoğunluğu tarafından saygı duyulan bu iki isme adanan imar faaliyetleri ile hiç kuşkusuz ki, halk içinde ve gözünde nüfuz ve etki alanlarını genişletmiş olmalıdırlar.

Mahperi Huand Hatun'un Kayseri ve çevresindeki banilik faaliyetleri ve onun Hristiyan geçmişi ile bağlantısının olabileceğine dair bir başka neden ise onun saraydaki statüsü ile ilintilidir. Alâeddin Keykubad'ın üç eşinden birisi olan Mahperi Huand Hatun, Türk-İslam saray soyundan gelmemektedir. Buna ek olarak, kendisinin Alanya Tekfuru'nun kızı olamayacağı noktasında da görüş bildiren araştırmacılar da vardır³⁴.

Alâeddin Keykubad'ın diğer iki eşinden birisi, Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ın kızı, diğeri ise Eyyubî soyundan Melik Adil'in kızı Melike-i Adile'dir³⁵.

³⁰ Geniş bilgi için *bak.* (Durukan 2019: 25).

³¹ Yapılar günümüze pek çok onarım ile gelebilmiştir. Geniş bilgi için *bak.* (Durukan 2019: 25).

³² Ocak (1978: 247); zaviyelerin ortaya çıkış bölgesi ve düşüncesi noktasında, çalışma konusu adına önemli bilgiler verir. Zaviyelerin ortaya çıkışında, tasavvuf akımlarının öncül nitelik taşıdığını, Hristiyan ve Yahudi mistik akımların etkili olduğu Şam bölgesinde ilk zaviye yapılanmalarının varlığına değinir.

³³ Geniş bilgi için *bak.* (Turan 2010b: 118, 151-157);

³⁴ Kaymaz (2014: 111-112); konuya kuşkuyla yaklaşarak, aslında kendisinin Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi olmama ihtimali üzerinde durur.

³⁵ Alâeddin Keykubad'ın; Mahperi Huand Hatun ile evlilik tarihi 1221, Melike-i Adile ile olan evliliği 1227 tarihidir. İbn Bibi, Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ın kızı ile olan evliliğine dair bilgi vermez. Geniş bilgi için *bak.* (Akşit 2002: 240; İbn Bibi 1996: 309-315).

Alâeddin Keykubad'ın üç eşinin isimlerinin anıldığı üç inşa kitabesi, kadınların birbiri ile olan rekabeti, Selçuklu Sarayı içerisindeki statüsü adına önemli göndermeler içerir.

Bu yapı ve yapıya ait kitabelerden ilki, banisi Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ın kızı olan Uluborlu Alâeddin Camii'ne aittir (1231)³⁶ (Turan 2010b: 394). Kitabede *İsmetü'd-dünya ve'd-din* olarak ifade edilen melike, Selçuklu hanedan ailesi soyundan gelmektedir. Konuyla ilgili bir makale yazan Redford (2013: 153-154); kitabede yer alan bazı ifadelere dikkat çeker. Kitabede ilk olarak saray soyundan gelen kadınlara verilen bir unvan olan *İsmetü'd-dünya ve'd-din*'e vurgu yapar. Daha sonra kitabede ismi geçen melikenin, yapıyı kendi parası ile yaptırmış olmasına ve son olarak da kitabede eşi Alâeddin Keykubad'a değil, baba tarafından olan seçercesine gönderme yapması üzerinde durur.

Diğer yapı ve yapıya ait kitabe, Eyyubî hanedan soyundan gelen Melike-i Adiliye'ye ait türbeye / Çifte Kümbet'e aittir. Türbe, Melike-i Adiliye'nin öldürülmesi olayından sonra, sürgünden dönen kızları tarafından annelerinin hatırasına 1247 tarihinde yaptırılmıştır (Akşit 2002: 242-243). Selçuklu hanedan soyundan gelen kadınlara verilen unvan *İsmetü'd-dünya ve'd-din* unvanı bu türbe kitabesinde de yer alır. Kitabenin bir protesto niteliği olduğunu savunan Akşit (2002: 244-245); kitabede Selçuklu geleneğine aykırı olarak, ne dönemin Sultanı II. İzzeddin Keykâvus ne de Melike-i Adiliye'nin eşi Sultan Alâeddin Keykubad'a herhangi bir gönderme yapılmadığını ve buna ek olarak soy olarak Eyyubi hanedanlığı isminin verildiğini belirtir. Bu bağlamda, türbeyi yaptıran Adiliye'nin kızlarının bunu bilinçli bir şekilde yaptırdığına vurgu yapar.

Mahperi Huand Hatun'un külliye yapılarından cami kitabesinde³⁷ ise *Saffetü'd-dünya ve'd-din* unvanı yer almaktadır. Daha önceki bölümde de ele alındığı gibi, bu iki unvan kadınların Selçuklu sarayındaki statüleri için önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. *İsmetü'd-dünya ve'd-din* unvanı saray soyundan gelen kadınlar için kullanılırken, *Saffetü'd-dünya ve'd-din* unvanı soylu / saray bağlantılı kanı taşımayan ama sultana çocuk doğuran kadınlar için verilen bir unvandır. Mahperi'nin, bir anne olarak, diğer iki saray soylu sultan eşi karşısında mevcut nüfuzunu koruyabilmesi elbette zorluklar arz etmektedir. Kaldı ki, kendisi ile ilgili bilgi edindiğimiz en önemli kaynak yine, yaptırmış olduğu mimari yapıların kitabelerine aittir³⁸. Baniliğini üstlenmiş olduğu, Anadolu Selçuklu döneminin en büyük ölçekli külliyesi, Huand Hatun Külliyesi'ne ait kitabede vurgulanan *valide Sultan* ifadesi, onun hem Selçuklu Sarayı'na hem de Keykubad'ın diğer iki saray soylu Melike eşlerine karşı bir otorite manifestosu olma niteliği taşır. Zira en büyük gücü Valide Sultan olmasında yatmaktadır.

Mahperi Huand Hatun'un Kayseri ve çevresine yaptırmış olduğu yapılarda başka önemli göndermeler olduğu da aşikardır. Kayseri; Keykubad tarafından payitaht kabul edilen bir şehirdir. Doğu seferlerine buradan çıktığı bilinmektedir. Özellikle Keykubadiye Sarayı birçok siyasi olaya da şahitlik etmesi adına önemli bir erk gösterge yeridir.

³⁶ Uluborlu Alâeddin Camii'nin inşa kitabesi, yapının özgününde kuzey kapısı üzerinde iken, günümüzde Halk Eğitim Merkezi'nde muhafaza edilmektedir. Geniş bilgi için *bak.* (Duyamaz 2010: 71).

³⁷ Her üç kadın da baniliğini üstlendiği yapıların kitabelerinde Alâeddin Keykubad'a bir gönderme yapmamıştır. Bu durum kadınlar arasındaki rekabetin, kitabelere yansımaları olarak yorumlanabilir.

³⁸ İbn Bibi, Mahperi Huand Hatun-Alâeddin Keykubad evliliğine bir iki cümle ile ifade ederken, Melike-i Adiliye olan evliliğini ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır.

Örneğin, Keykubadiye Sarayı, Alâeddin Keykubad'ın iktidar için tehlikeli gördüğü devlet adamlarının otoritelerinin zayıflatıldığı yerdir (Edhem 1982: 47; Göde 1998: 63; Turan 2010b: 361-363). Bilindiği üzere Alâeddin Keykubad'ın ölümü bir zehirlenme sonucu bu sarayda gerçekleşmiştir. Gerek Keykubadiye Sarayı ve gerekse Kayseri, güç ve otorite göstergesi olarak önemli bir yerdir. Mahperi Huand Hatun'un kocasının ölümü sonrası burada yaptırmış olduğu büyük külliye adını sultan annesi olarak deklare etmesi ve Kayseri çevresinde birçok han yaptırması, bir devlet politikasından daha ziyade, bir güç göstergesi şeklinde yorumlanabilir. Özellikle Ahilerin nerdeyse tüm ticaret hayatını ellerinde tuttıkları Kayseri ve çevre bölgesinde, hiç şüphesiz ki gayrimüslim halkın varlığı da azımsanmayacak derecede çoktur ve ticaret hayatında da elbette önemli yerleri vardır. Gayrimüslim cemaatin en kalabalık iki grubu olan Ermeni ve Rum cemaatin birbirlerine karşı olan düşmanca tutumlarına yukarıda değinmiştik. Bu bağlamda, hem Hristiyan geçmişi ile bağlantılı iki cemaat (Ermeni ve Rum) hem de Valide Sultan ile Müslüman Selçuklu halkı ve devleti içerisindeki yerini koruması oldukça zordur. Turasan Zaviyesi gibi daha mistik ve halk tarafından kabul gören bir ziyaret merkezinin baniliğini üstlenmesi yine bu bağlamda onun saray ve toplum içerisindeki konumu ile bağlantılıdır düşüncesini savunmaktayız.

Sonuç olarak, bu kadar zor ve devingen bir ortamda, bir taraftan Fütüvvet inancına sıkı sıkıya bağlı Ahiler, diğer taraftan farklı gayrimüslim halklar arasında birliği sağlamak, hele ki kocası Sultan Alâeddin Keykubad gibi Selçuklu tarihi için çok önemli bir sultanın ölümü sonrası, naibliği istenmeyen ve tartışılan oğlunun tahta geçmesini kolaylaştırmak ve tahtta kalmasını sağlamak oldukça zor bir süreç olmalıdır. Bu bağlamda, Mahperi Huand Hatun'un Hristiyan geçmişi, yetişmiş olduğu çevre, saray içerisindeki pozisyonu, dönemin ekonomik, siyasi ve kültürel etkileri onun banilik faaliyetlerini belirleme noktasında etkili olmuştur.

Kaynaklar

- Akok, Mahmut. (1968). "Kayseri'de Huand Mimarî Külliyesinin Rölövesi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI/1, Ankara 1968, 5-44.
- Akşit, Ahmet. (1997). "Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Nüfus ve Etnik Durumu", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 11-12 Nisan 1996, Kayseri 3-12.
- Akşit, Ahmet. (2002). "Melike-i Adiliye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler," *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 239-245.
- Alp, Şebnem (2005). *Hıdırlık Kulesi Antalya'da Bir Anıt Mezar Arkeolojisi, Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projeleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî. (2014). *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)*, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Balivet, Michel. (2000). *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bar Hebraeus. (1976). *The Chronography of Gregory Abû'l Faraj, the Son of Aaron, the Hebrew Physician, Commonly Known as Bar Hebraeus; Being the First Part of his Political History of the World*. Amsterdam: Apa-Philo Press.
- Barkan, Ömer, Lütfi (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*, 2. 279-305.
- Bates, Ülkü, Ülküsal. (1978). "Women as Patrons of Architecture in Turkey", *Women in the Muslim World*, (ed. L. Beck- N. Keddie), Harvard University Press: Cambridge, Mass. 245-260.
- Bekmez, Ayşegül. (2016). *Anadolu Selçuklu Döneminde Kadınların Mimari Etkinlikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Blessing, Patricia. (2014). "Women Patrons in Medieval Anatolia and a Discussion of Mâhbarî Khâtûn's Mosque Complex in Kayseri", *Belleten (Türk Tarih Kurumu)*, LXXVIII (282), 475-516.
- Cahen, Claude. (1979). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. (çev. Y. Moran), İstanbul: e yayınları.
- Cahen, Claude. (2001). *The Formation of Turkey. The Seljukid Sultanate of Rûm: Eleventh to Fourteenth Century*. (ed. P.M. Holt). London: Longman.
- Crane, Howard. (1993). "Notes on Saljûq Architectural Patronage in 13th century Anatolia," *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 36(1), 1-57.
- Cunbur, Müjgan. (1996). "Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı", *Erdem*, 9 (26), 585-620.
- Çam, Mevlüt. (2019). "Huant/ Huvant (Hunat) Hatun Vakıfları", *Vakıf Kuran Kadınlar, Vakıflar Genel Müdürlüğü & Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi 11 Mayıs 2018*, İstanbul. Ankara. 73-84.
- Çayırdağ, Mehmet. (1980). "Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi". *Belleten*, XLIV (174). 271-279.
- Danieloğlu, Dimitri, E. (2010). *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati*. (çev. A. Özil), Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Dögüş, Selahattin. (2015). “Anadolu’da Hızır-İlyas Kültü ve Hıdırellez Geleneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 74, 77-100.
- Du Cange (1826). *Histoire de L'Empire de Constantinople Sous Les Empereurs Francais Jusqu'a La Conquete Des Turcs*, (ed. J. A. Buchon), Paris. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2098282.image>
- Durukan, Aynur. (1998). “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, *Vakıflar Dergisi* XXVII, 15-36.
- Durukan, Aynur. (2019). “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırılmış Kadınlar”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü & Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi 11 Mayıs 2018, Ankara. 21-36.
- Duymaz Şevki (2010). “Uluborlu Alaaddin Camii” *Vakıflar Dergisi*, 32, 65-86.
- Edhem, Halil, Edhem. (1982). *Kayseri şehri*. (haz. K. Göde). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eastmond, Anthony. (2010). “Gender and patronage between Christianity and Islam in the thirteenth century”. In A. Ödekan (Ed.), *Change in the Byzantine world in the twelfth and thirteenth centuries*, 1. *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu / First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Vehbi Koç Vakfı*, İstanbul 78-88.
- Ecer, Ahmet, Vehbi. (2001). *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri Kültürü ve Tarihi*. Ankara: T.D.V. Yayın Matbaacılık.
- Erdmann, Kurt. (1961). *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I, Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- Erkiletlioğlu, Halit. (2006). *Geniş Kayseri Tarihi*. Kayseri: Can Matbaası.
- Gabriel, Albert. (1931). *Les monuments turcs d'Anatolie*, 2 vols., Paris: E. de Boccard.
- Göde, Kemal. (1998). “Alâeddin Keykubâd ve Kayseri”, *Selçuk Dergisi*, 3. I. *Alaaddin Kekubad Özel Sayısı*. 61-66.
- Gündüz, Küskü, Sema. (2013). “Hamamlara Taşınan İmgeler: Kayseri Huand Hatun ve Bursa Yeni Kaplıca Hamamlarındaki Çini Kullanımları Üzerine Düşünceler. Symbols Moved to the Baths: Thoughts on the Use of Tile in Kayseri Huand Hatun and Bursa Yeni Kaplıca Baths”. *Tüba-Ked*, 11, 11-30.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. (2012). “I. Alaaddin Keykubat’ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, *Mediterranean Journal of Humanities*. 121-130.
- Hasluck, Frederick, William. (1929). *Christianity and Islam Under the Sultans I*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Hasluck, Frederick, William. (2012). *Bektaşılık İncelemeleri*. (ed. M. Kanar), İstanbul: Say Yayınları.
- İşık, Mustafa. (2016). “Fetih’ten Cumhuriyet’e Kayseri’deki Mimarî Eserlerde Kadının Adı”. *Türk Dünyasında Kadın Algısı I*. (ed. Ş. Ulusan, S. Kayhan) Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları. 109-131.
- İbn Bibi. (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name) I*. (çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karamağaralı, Haluk. (1973). “Kayseri’deki Hunad Câmiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21(1). 199-245.

- Karamustafa, Ahmet T. (2014). "Yesevîlik, Melametîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, 2. Baskı, (Ed. A. Y. Ocak), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 67-95.
- Kaymaz, Nejat. (2014). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, Mehmet, Fuat. (1965). "Orta-Asya Türk Dervişliği Hakkında Bazı Notlar". *Türkiyat Mecmuası*, 14. 259-262.
- Kuban, Doğan. (1965). *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Le Connétable Sempad. (1869). "Chronique Du Royaume De La Petite Arménie Par Le Connétable Sempad," *Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens*, C. I, (çev. E. Dulaurier), Paris : L'Academie Des Inscriptions Et Belles- Lettres.
- Ocak, Ahmet, Yaşar. (1978). "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 12, 247-269.
- Ocak, Ahmet, Yaşar. (2006). "XIII.-XVI. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal Hayat". *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi 1 (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, (Ed. A., Y. Ocak) 249-264.
- Ocak, Ahmet, Yaşar. (2012). *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Redford, Scott. (2013). "Paper, Stone, Scissors: Alâ'Al-Dîn Kayqubâd, İşmat Al-Dünyâ Wa'l-dîn and the writing of Seljuk History". *The Seljuks of Anatolia Court and Society in the Medieval Middle East*. (ed. A.C.S. Peacock & S. N. Yıldız). New York: L. B. Tauris & Co Ltd. 151-170.
- Sakaoğlu, Necdet. (2015) *Bu Mülkün Kadın Sultanları, (Birinci Baskı)*, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Shukurov, Rustam. (2013). "Harem Christianity: The Byzantine Identity of Seljuk Princes". *The Seljuks of Anatolia Court and Society in the Medieval Middle East*. (ed. A.C.S. Peacock & S. N. Yıldız) 115-150. New York: L. B. Tauris & Co Ltd. 113-150.
- Sevim, Ali. (1983). *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sunay, Serkan. (2007). "Tokat-Pazar Mahperi Hatun Kervansarayı". *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (ed. H. Acun). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sümer, Faruk. (1985). *Yabanlu Pazarı*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.
- Sümertaş, Firuzan, Melike. (2008). "Women and Power: Female Patrons of Architecture in 16th and 17th Century Istanbul", *Edinburgh Architecture Research*, 31, 83-89.
- Tanyeli, Uğur. (1987). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci*. (11.-15. yy). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tek, Recep. (2013). "Anadolu Dervişlerinin Manevî Nüfuzlarının Günümüze Etkileri Bağlamında Şeyh Turesan Veli Hazretleri", *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi/Journal of History of Culture and Art Research*, 2 (4), 157-172.
- Texier, Charles. (1849). *Description de l'Asie Mineure II ; Beaux=Arts, Monuments Historiques, Plans et Topographie des Cités Antiques*, Paris : Typographie de Firmin Didot Frères, Libraires Imprimeurs de L' Institut de France.
- Togan, Zeki, Velidi. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Tuncer, Orhan, Cezmi. (1986). *Anadolu Kümbetleri-I- Selçuklu Dönemi*. Ankara: Güven Matbaası.
- Turan, Osman. (1946). “Selçuklu Kervansarayları”, *Belleten X* (39). 471-496.
- Turan, Osman. (1969). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi II*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, Osman. (2010_a). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Turan, Osman. (2010_b). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Turgut, Demet. (2015). *Mahperi Huand Hatun ve Yaptırdığı Yapılar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkmen, Kerim. (2010). *Kayseri’de Türk Dönemi Yapılarında Kadınların Rolü*, T.C. Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi. Proje Raporu.
- Uzunçarşılı, İsmail, Hakkı. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vryonis, Speros. (1973). Islam and Cultural Change in the Middle Ages. *Giorgio Levi Della Vida Biennial Conference*. (ed. S. Vryonis). Los Angeles: University of California Press.
- Vryonis, Speros. (1986). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Yalman, Suzan. (2017). “The ‘Dual Identity’ of Mahperi Khatun: Piety, Patronage and Marriage across Frontiers in Seljuk Anatolia”, *Architecture and Landscape in Medieval Anatolia, 1100-1500*, (ed. Patricia Blessing) Edinburg: Rachel Goshgarian Edinburgh University Press.
- Yinanç, Mükremin, Halil. (1944). *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I, Anadolu’nun Fethi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.